

УДК 37. 036

Тетяна Носаченко

**ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА
У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

У статті розкриваються шляхи формування професійної готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народного мистецтва витинанки, розглядаються технологічні процеси, естетичні властивості та закономірності композиційної побудови художнього твору, виконаного в техніці витинанки.

Ключові слова: *народне мистецтво, витинанка, фахова підготовка, професійна готовність, вчитель образотворчого мистецтва.*

В статті розкриваються шляхи формування професійної готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народного мистецтва витинанки, розглядаються технологічні процеси, естетичні властивості та закономірності композиційної побудови художнього твору, виконаного в техніці витинанки.

Ключевые слова: *народное искусство, вырезанка, профессиональная подготовка,*

профессionalная готовность, учитель изобразительного искусства.

In the article the ways of forming of professional readiness of future teachers of fine art open up by facilities of folk art of the cut-outs, technological processes, aesthetically beautiful properties and conformities to the law of composition construction of the artistic work executed in the technique of the cut-outs, are considered.

Key words: *folk art, the cut-outs, professional preparation, professional readiness, teacher of fine art.*

Постановка проблеми. Підготовка сучасного вчителя образотворчого мистецтва не можлива без усвідомлення ролі своєї національної спільноти, сприйняття та переосмислення культурного досвіду етносу, необхідності засвоєння знань матеріальної і духовної культури. Саме народне мистецтво, яке відтворює національну модель світу, є об'єктивним чинником духовного розвитку особистості майбутнього вчителя у контексті національної традиції, етнічних стереотипів світосприйняття.

Народне мистецтво виступає ефективним засобом формування всебічно розвинутої особистості вчителя, здатного до активної участі у всіх сферах людської діяльності. Твори народного мистецтва, створені з різних пластичних матеріалів, передають глибину філософської думки, настрій та емоції, світовідчуття, певну ідею, конкретний образ. Народне мистецтво – це душа народу, втілена у творах самобутніх живописців, різьбярів і вишивальниць, гончарів і ковалів, килимарниць і склоробів.

Важливим компонентом, що забезпечує процес навчання та сприяє формуванню професійної майстерності майбутнього учителя образотворчого мистецтва, є розвиток творчого потенціалу студентів засобами народного мистецтва витинанки, яке протягом багатьох тисячоліть, залишаючись важливою галуззю етнічного мистецтва та зберігаючи тісний зв'язок з традиціями народної творчості минулого, набуває нового змісту, якостей і рис сучасності.

На професійно-педагогічному рівні проблема формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва професійної готовності до навчально-художньої творчості засобами витинанки заслуговує особливої уваги. Йдеться про розвиток професійних якостей вчителя, його знань, вмінь і навичок щодо використання на практиці в системі освітньо-виховної роботи в школі мистецтва витинанки, як засобу етнокультурного виховання учнів. Тому виникає необхідність ретельного вивчення мистецтва витинанки в таких аспектах, як формування у майбутніх учителів національної культури, естетичного смаку та вміння бачити у народній творчості особливу систему символічного відображення світу.

Сьогодні актуальності набуває не лише питання збереження національних особливостей у мистецтві, але й їхнього розвитку та трансформації під впливом новітніх мистецьких тенденцій та взаємовпливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам еволюції народного мистецтва в Україні, дослідженням закономірностей його відродження в сучасних умовах присвячено праці Є. Антоновича, Ю. Асєєва, Л. Баженова, П. Білецького, О. Данченка, О. Добриводи, О. Соломченка, М. Станкевича, О. Тищенка, Г. Цибульової.

У контексті мистецької освіти вплив народного мистецтва на розвиток свідомості особистості майбутнього вчителя був предметом уваги в дослідженнях Г. Васяновича, О. Гончаренко, О. Данченка, Р. Захарченка, І. Зязюна, Є. Маркова, Л. Масол, Н. Миропольської, Н. Ничкало, О. Ростовського, О. Рудницької, Г. Тарасенка, В. Фіголя [2; 3; 4].

Але разом із тим, аналіз вузівських програм із дисциплін художнього циклу показує, що зміст їх не передбачає завдання дидактичної підготовки студентів, вони здебільшого не розглядають питання народно-художньої творчості в підготовці вчителів образотворчого мистецтва. Навчальні плани частково забезпечують модель процесу фахової підготовки майбутніх учителів до художнього навчання школярів, інструментарієм якої є народне мистецтво. Розрізненість структурних компонентів цілісної методичної системи в розглянутому

аспекті сьогодні не відповідає сучасним вимогам художньо-педагогічної підготовки вчителів образотворчого мистецтва.

У своєму дослідженні ми розглядаємо стан підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народного мистецтва, тому *метою написання статті* є спроба висвітлити проблему ефективності використання народного мистецтва, зокрема, мистецтва витинанки, у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Було проаналізовано досвід практичного використання витинанки та її технічних прийомів студентами для виконання творчих робіт, розкрито її потенціал у розвитку формально-декоративного відчуття студента та становленні національних рис мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Вирішення зазначеної проблеми реалізується на заняттях з дисциплін «Художня праця» та «Мистецтво регіону», де в повній мірі розглядаються засоби художньої виразності витинанки та можливості її використання в навчальному процесі.

Опанування майбутнім вчителем основ художньої мови на зразках народного мистецтва сприяє вихованню відчуття відбору, тобто виявленню основних та характерних рис зображувальної форми, розуміння знаковості зображувального предмета, його силуетної пластики. У ментальному відношенні важко переоцінити метод витинання як звернення до давньої декоративної техніки. Відчуваючи у руках поверхню матеріалу та інструменту витинання, студент бере безпосередню участь у творенні форми художнього твору з паперу, що забезпечує можливість усебічного виховання сенсорної системи.

На заняттях студентам пропонується вивчення таких тем:

Тема 1. Витинанки як вид декоративно-прикладного мистецтва України.

Мета: ознайомити студентів з історією виникнення та розповсюдження витинанок в Україні; їх типологією та техніками виготовлення; характерними художніми особливостями витинанок різних регіонів України; особливостями композиційного вирішення та колоритом; видами витинанок. Формувати позитивне ставлення та інтерес до даного виду декоративно-прикладного мистецтва, бажання проявити свої здібності в техніці витинанки. Розвивати активність, уважність. Виховувати патріотизм, почуття національної гордості, загальнолюдські якості.

Основні поняття: витинанка, типологія витинанок, техніки виготовлення, характерні художні особливості, композиційне вирішення, декоративно-ужиткове мистецтво.

Засоби навчання: зразки витинанок різних типів, посібники, комп'ютерна презентація.

Тема 2. Створення українських витинанок.

Мета: ознайомити студентів з техніками виготовлення витинанок, способами формоутворення симетричних силуетів і складних рапортних структур, технікою безпеки при виготовленні витинанок. Формувати уміння та навички при виконанні варіантів композиції декоративних витинанок різних видів. Розвивати координацію рухів, окомір, просторову уяву, творчість, самостійність. Виховувати інтерес до роботи, естетичну насолоду, творчу активність, культуру та естетику праці, якості та професійні компетентності майбутнього вчителя.

Засоби навчання: папір, картон, ножі, просічки, ножиці, клей, пензлик, підрізні дошки; технологічні картки, кратки з теми, література та посібники, зразки витинанок, програми з образотворчого мистецтва для загальноосвітньої школи.

Тема 3. Виготовлення витинанки в крузі, ромбі. Способи наклеювання витинанок на фон.

Мета заняття: Формувати у студентів професійні компетенції: знання техніки виготовлення витинанок у крузі, ромбі, способів наклеювання витинанок на фон, формувати вміння та навички виготовляти витинанки в крузі, ромбі, наклеювати витинанки на фон, уміння пояснювати та демонструвати способи і прийоми виготовлення та наклеювання витинанок, планувати уроки образотворчого мистецтва, позакласні заняття з навчання учнів техніці виготовлення витинанок. Розвивати креативність, рефлексію, просторову уяву. Виховувати естетику та культуру праці, культуру мовлення, відповідальність, інтерес до педагогічної діяльності.

Засоби навчання: папір, картон, ножі, ножиці, клей, пензлик, підрізні дошки; зразки витинанок, технологічні картки, література та посібники, відео презентації.

Студенти засвоюють способи наклеювання витинанок та алгоритм їх виготовлення.

На заняттях майбутні педагоги знайомляться з витинанкою як орнаментальними й фігурними прикрасами житла, ажурно вирізаними ножицями чи ножем з білого або кольорового паперу. Нескладні для опанування прийоми вирізування й недорогий матеріал дають можливість створити чудові зразки прорізного паперового декору, в якому втілені вічні символи природи, колективний досвід пізнання світу, багатство фантазії [1].

Для витинанок використовують різні види паперу: канцелярський, конвертний, друкарський, афішний, брошурний, обгортковий різного кольору вирізняються масою, товщиною, міцністю, ступенем проклейки, вологістю, кольором, білизною, гладкістю тощо. Широка палітра технічних характеристик паперу впливає на спосіб виготовлення, рапорт, композицію і засоби вираження витинанок.

Найпоширенішим матеріалом для вирізування залишається тонкий однотонний глянцеви́й папір, що має блискучу поверхню, яскраві насичені кольори, добре складається і легко піддається вирізуванню. Інколи для вирізування використовують друкарський і канцелярський папір, гладкий, щільний, з м'якими тонами.

Витинанки вирізають з білого малювального, друкарського, тонкого цигаркового, пергаментного, з деяких видів обгорткового паперу тощо. В окремих випадках використовують фольгу та папір з особливою фактурою (креповий, тиснутий, велюровий і т. ін.). Для наклеювання витинанок на стіну майстри застосовували звичайне молоко, в наш час витинанки наклеюють на картон за допомогою клею.

При виготовленні майже всіх видів паперових прикрас чільне місце належить ножицям. Техніка витинання ножицями дає широкий діапазон виражальних можливостей, при цьому досягаються плавність ліній, виразність силуетів, велика ажурність. Кінчиками ножиць вирізують по краях, а широким розворотом боків роблять великі надрізи, відповідно повертаючи і прокручуючи в руках складений аркуш паперу.

Техніка вирізування ножем сягає давніх часів, коли єдиним інструментом для виготовлення шкіряних орнаментальних оздоб був ніж. У цій царині він сьогодні успішно конкурує з ножицями, якими витинають лише ажурні візерунки з паперу. Але зростання розмірів витинанок, збільшення рапортних повторів призводить до погіршення їх якості, до ускладнення техніки витинання ножицями. Іноді її замінює техніка вирізування ножем. Тонкий папір величиною навіть до одного метра складали в кільканадцять разів, і врахувавши місця з'єднань, вирізували за контурами гострим ножем зображення або тло.

Вибивання ажурних прорізів у формі кружалець, клинців, листочків, тощо здійснюється різноманітними штемпельками. Ця техніка ніколи не формувала самостійний декор, а завжди поєднувалася з розписом та витинанням.

До названих технік слід додати найпростішу і, мабуть, найдавнішу — відщипування. Вона не потребує жодних пристосувань, інструментів і тому доступна всім. Від аркуша паперу, складеного вдвічі, відривають, відщипують пальцями маленькі шматочки паперу, формуючи в такий спосіб певне зображення. Використовують тонкий папір.

Таким чином, у художньому витинанні розрізняють такі технічні підвиди: витинанки, виготовлені ножицями, вирізані ножем, штемпелькові, відщипувані та комбіновані з розписом, аплікацією тощо.

Важливим у процесі витинання є інтуїтивний підхід у створенні роботи. Подібно до каліграфії, студент мусить зосередитися на своєму уявному баченні майбутнього образу - знака й влучним маніпулюванням інструмента без поправок та попереднього начерку створити художній твір.

Студенту важливо розвивати відчуття ритму та пластики форми, не використовуючи допоміжних засобів.

Вивчаючи техніку виготовлення витинанок, студенти знайомляться з їх типологією. За технологічними і художніми особливостями витинанки поділяються на ажурні (зображення міститься у прорізах) і силуети (зображення виступає силуетом); одинарні (виготовлені з одного аркуша) та складні (аплікаційні, з кількох аркушів паперу, а тому завжди поліхромні). Останні,

залежно від прийомів виготовлення, бувають накладними (накладають одна на одну «гіркою») та складеними (великомасштабні твори, орнаменти і зображення яких утворені з окремих елементів, складених поряд один з одним, гармонійно поєднаних між собою в єдине ціле).

Витинанки, як вид декоративно-прикладного мистецтва і водночас твори цього виду, за функціональними особливостями поділяються на типологічні групи, які відрізняються орнаментальною декоративно-тематичною композицією та її концептуальними мотивами.

Настінні прикраси — найпоширеніший вид витинанок, які разом з настінними розписами, паперовими квітами та іншими декоративними компонентами формували традиційну систему декору народного житла наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. Витинанки для оздоблення стін бувають таких груп: фігурки, розети, дерева, стрічки і витинанки-шпалери.

Фігурки — група силуетних творів, витягнута за контуром, бувають кількох композиційних типів: пташки, вершники, ляльки тощо.

Розети — найхарактерніша типологічна група ажурних витинанок, складається із розет, зірок, ромбиків-квадратів (усі одинарні) та накладних «сонечок». Останній тип утворювався із чотирьох-восьми різноколірних кружалець щораз меншого діаметра, наклеєних один на одного. «Сонечка» не тільки формою, а й пелюстковою будовою нагадують саморобні квіти. Усі типи витинанок розетової групи можуть мати різний порядок центральної осьової симетрії: четвертий, восьмий або й шістнадцятий.

Дерева — типологічна група витинанок, що символізує природу й охоплює кілька композиційних типів настінних прикрас дзеркальної симетрії: дерево, дерево з пташками, гілка, букет, вазон. До типологічної групи стрічок належать одинарні лиштви (поширення на Поділлі, Подніпров'ї), аплікаційні стрічки (Покуття), одинарні рушники і рамочки (Лемківщина) з однібічною і двобічною композицією орнаменту.

Подільські витинанки-шпалери складаються із таких типів композиційної структури: центрична, рядова, сітчаста, вільне заповнення.

Фіранки — рід паперових прикрас, які виникли на початку ХХ ст. як ускладнений варіант одинарних стрічкових витинанок. Великі розміри фіранок давали широке поле для орнаментування. При виготовленні фіранок майстри використовували комбіновані техніки. Вирізані орнаменти найчастіше подавали сітчастим рапортом, тобто елементи візерунків вписували в прямокутну або діагональну сітку. Інколи застосовували косий рапорт: осі симетрії ділили на парні і непарні, візерунки вирізали на них по чергово, із ритмічним зміщенням. Фіранки поділяють на типологічні групи і типи: стрічкові (однібічні, двобічні); великі прямокутні (сітчасті, штапелівки і комбіновані); портъери з аплікаційними та мальованими візерунками тощо. Сюди ж відносять й серветки — типологічну групу одинарних витинанок, що виникла у середині ХХ ст. у міському середовищі. За формою розрізняють розетові, квадратні, трикутні та інші серветки.

Іграшки — рід витинанок з яскраво вираженими декоративними і тематичними основами, були своєрідними ілюстраціями для дітей при розповідях казок, оповідань тощо.

Виставочні витинанки — рід ажурних тематичних творів, призначених для експонування на виставках, а також виготовлених для оздоблення поліграфічної продукції (витинанальна графіка). Характерними зразками виставочних витинанок є фігурні та орнаментальні заставки, витинанки-плакати, екслібриси, вітальні листівки тощо.

Позитивним у роботі над витинанкою є безпосередній контакт із площинним матеріалом (папером), а саме його прорізування примушує студента відчутти площину, яку він звик сприймати умовно, відтворюючи образи за допомогою олівця і намагаючись створити ілюзію простору. Це допомагає глибше зрозуміти закони чисто графічної, рисованої композиції, де площина виступає точкою відліку в побудові композиційного простору.

Таким чином, техніка вирізування відкриває широкі можливості для демонстрації різноманітних типологічних структур та їх проникнення до сфери графіки, дизайну. Простота виконання та максимальна виразність вирізаного з паперу зображення відкриває значний потенціал даної техніки у вивченні основних композиційних засобів та структур. Пластична мова зближує її з графічними техніками та аплікацією, що дає змогу використовувати мистецтво витинанки для розвитку професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Висновки. Зміст мистецьких дисциплін, який ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу інтелектуальності, освіченості та інтелігентності майбутнього педагога. Основи його художньо-естетичного бачення закладаються в процесі навчання, еволюціонують у подальшій професійній діяльності та набувають індивідуальних рис, опираючись на тверде етнічне підґрунтя.

Витинанка в поєднанні із сучасними методами освоєння графічних композиційних прийомів може збагатити мистецький навчальний процес ще одним не абстрактним, а ментальним, глибоко традиційним методом розвитку художньо-пластичних та образних навиків кожного студента.

Запровадження завдань з витинання є необхідним у системі формування професійних якостей студентів вищих мистецьких навчальних закладів. Тому на сучасному етапі розвитку художньо-педагогічної освіти необхідно розробити спецкурси, підібрати ряд завдань, спрямованих на вивчення традиційного народного мистецтва, які сприятимуть підвищенню рівня фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарчук-Чугай Р.В. Українське народне декоративне мистецтво : навч. посіб. / Р.В.Захарчук-Чугай, Є.А.Антонович. – К. : Знання, 2012. – 342 с., ХХХІІ с. кольор. іл.
2. Отич О. Мистецька освіта як складова система неперервної професійної освіти // Професійна освіта : педагогіка і психологія / За ред. І. Зязюна, Н.Ничкало, Т. Левицького, Ю. Вільш. – Ченстохова – Київ, 2003. – С. 170.
3. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О.П. Рудницька. – К. : АТЗТ «Екс Об», 1998. – 185 с.
4. Мистецтво у розвитку особистості : Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Носаченко Тетяна Борисівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 19.01.2013 р.